

คอลัมน์ “จากท่าพระจันทร์ถึงสนามหลวง”

ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันศุกร์ที่ 10 พฤษภาคม 2539

กรุงเทพมหานครกับอิฐานุวัต

รังสรรค์ ณะพรพันธุ์

พ.ศ. 2543

ผมเดินลัดเลาะบาทวิถีเลียบบถนนมหาธารระหว่างท่าช้างวังหลวงกับท่าพระจันทร์เกือบทุกวัน นับวันความยากลำบากในการเดินมีมากขึ้น เพราะบัดนี้ ครึ่งหนึ่งของบาทวิถีกลายเป็นที่จอดรถ เมื่อเจ้าหน้าที่เทศกิจขับไล่พ่อค้าแม่ค้าหาบเร่และร้านค้าแบกะดินออกไปจากบริเวณถนนท่าพระจันทร์และถนนมหาธารเมื่อห้าปีที่แล้ว ผมเคยคาดหวังว่าประชาชนคนเดินถนนจะมีเสรีภาพในการเดินบนบาทวิถีมากขึ้น แต่แล้วช่วงเวลาแห่งการมีเสรีภาพเช่นว่านี้ แสนสั้นนัก

เพียงชั่วเวลาไม่กี่เดือนต่อมา ท้องถนนก็กลายเป็นที่จอดรถของผู้มีอันจะกิน บรรดาพ่อค้าแม่ค้าที่ไร้ทางเลือกแห่งชีวิตต้องหลบๆซ่อนๆ แอบขายสินค้าริมถนนเพื่อการประทังชีวิต แต่ถนนหาที่มีพื้นที่พอเพียงแก่การจอดรถไม่ เพราะกระแสนทรานูวัต (Motorization) ภาโถมรุนแรงเหลือแสน ความสำเร็จของระบบเศรษฐกิจไทยในการเป็น ‘เสือที่หิว’ ตามหลังกมาเลเซีย ทำให้ชนชั้นกลางมีอำนาจซื้อเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก รถยนต์จึงล้นไหลสู่ถนนไม่ขาดสาย ทั้งที่ประกอบภายในประเทศและที่นำเข้าจากต่างประเทศ

ด้วยเหตุที่สังคมไทยเป็นสังคมของผู้มีรถ โดยผู้มีรถและเพื่อผู้มีรถ เมื่อถนนมีไม่พอที่จะบรรจุรถ แม้จะเร่งสร้างมากเพียงใดก็ตาม ในที่สุดบาทวิถีก็กลายเป็นที่จอดรถ เพื่อลดความแออัดบนท้องถนน ณ บัดนี้ ไม่มีใครจดจำชื่อนายทุนสัมปทานที่ขันอาสาแก้ปัญหาจราจรในกรุงเทพฯเมื่อ 5 ปีที่แล้วได้อีกแล้ว ความแออัดของการจราจรสร้างความขาคินแห่งชีวิตคนกรุงเทพฯ จนไม่มีใครอยากเอื้อนเอ่ยอีกต่อไป

แต่กระแสนทรานูวัต (Motorization) มิได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว หากยังมีกระแสอิฐานุวัต (Brickization) เกิดควบคู่ไปด้วย

ทุกวันนี้ เมื่อผมเดินท่องไปรอบปริมณฑลของกรุงเทพฯ ผมรู้สึกละลานตา ยิ่งเพราะบาทวิถีปูด้วยอิฐสีต่างๆ มิใช่อิฐสีเทาเพียงสีเดียวดังเช่นเมื่อห้าปีที่แล้ว แม้ว่ากระแส

อิฐานุวัตรจะก่อเกิดเกือบสองทศวรรษแล้ว แต่เพียงจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในช่วงห้าปีหลังนี้เอง

ผมยังจำได้ดีว่า เมื่อกรุงเทพมหานครเริ่มทบทวนวิถีและรื้อกระเบื้องแผ่นสี่เหลี่ยมทิ้ง เพื่อปูด้วยอิฐรูปตัวหนอนแทนเมื่อเกือบ 20 ปีที่แล้ว กรุงเทพมหานครดำเนินการด้วยอาการกระมิดกระเมี้ยน เพราะเกรงคำครหาและเสียงวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งมีบ้างประปรายในหลายต่อหลายพื้นที่ กระเบื้องที่ปูบาทวิถียังมีสภาพดีอยู่ แต่ก็ต้องถูกทุบทำลาย เพื่อปูด้วยอิฐรูปตัวหนอน เมื่อกรุงเทพมหานครเริ่มปูอิฐหลากสีบนขอบถนนที่ซึ่งเป็นที่จอดรถโดยสารประจำทาง เสียงวิจารณ์ก็ปรากฏอีกว่า ทำไมกรุงเทพมหานครจึงต้องผลาญงบประมาณในการปูอิฐเพื่อป้องกันที่จอดรถโดยสารประจำทาง ในเมื่อป้ายรถเมล์ก็มีอยู่แล้ว ในเวลานั้น ไม่มีใครรู้ว่า กรุงเทพมหานครต้องการยื้อแย่งงานปักป้ายรถเมล์จากกระทรวงคมนาคม

ด้วยเหตุที่เสียงคัดค้านแผ่วเบา และกรุงเทพมหานครเลือกใช้ยุทธศาสตร์ ‘อิฐล้อมเมือง’ อย่างค่อยเป็นค่อยไป ในไม่ช้าอิฐรูปตัวหนอนก็ยึดกุมบาทวิถีในกรุงเทพฯ ได้ทั้งหมด แต่ก็ต้องใช้เวลากว่าทศวรรษ อย่างไรก็ตาม อิฐรูปตัวหนอนยึดกุมอำนาจบนบาทวิถีได้ไม่นานก็ต้องเผชิญกับปัญหาเสถียรภาพแห่งอำนาจ เพราะเริ่มมีเสียงโจมตีอัปลักษณะของอิฐรูปตัวหนอน อาการแผ่นดินไหวในกรุงเทพฯ ทำให้บาทวิถีจำนวนมากปรากฏภาพอัปลักษณ์ สภากรุงเทพมหานครผลักดันให้เปลี่ยนอิฐที่ปูบาทวิถี จนก่อให้เกิดวิวาทะครั้งสำคัญ ในไม่ช้า อิฐรูปห้าแฉกก็เข้าไปแทนที่อิฐรูปตัวหนอน

ด้วยเหตุที่กรุงเทพมหานครใส่ใจกับการเปลี่ยนอิฐที่ปูบาทวิถีนี้เอง อุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์ซีเมนต์จึงขยายตัวอย่างรวดเร็ว และก่อให้เกิดผลกระทบสำคัญอย่างน้อย 2 ด้าน ในด้านหนึ่ง นายทุนอิฐเริ่มกลายเป็นนายทุนการเมืองที่ทรงอิทธิพลยิ่ง ในอีกด้านหนึ่ง เทคโนโลยีการผลิตอิฐมีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว

อุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์ซีเมนต์สามารถเสนอขายอิฐรูปทรงต่างๆ ที่มีคุณสมบัติอันหลากหลาย ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีก็ก่อให้เกิดการผลิตอิฐที่สามารถทรงตัวอยู่ได้ แม้จะมีอาการแผ่นดินไหว ไม่ต้องสงสัยเลยว่า การเปลี่ยนอิฐที่ปูบาทวิถีจะไม่กลายเป็นวาระการประชุมที่สำคัญของสภากรุงเทพมหานครเกือบทุกปี ยิ่งความก้าวหน้าของเทคโนโลยีในการผลิตอิฐมีมากเพียงใด กระแสอิฐานุวัตรก็ยิ่งถี่กระชั้นมากเพียงนั้น

วิวาทะว่าด้วยรูปทรงของอิฐที่ใช้ปูบาทวิถีปรากฏเกือบทุกปี จากอิฐรูปตัวหนอนไปสู่อิฐรูปห้าแฉก ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้การปูอิฐรูปทรงเหล่านี้เป็นไปได้โดย

ไม่ยากเย็น การโต้เถียงที่สำคัญเป็นวิวาทะว่าด้วยอิฐรูปวงกลมและอิฐรูปไข่ แต่กระแสอิฐานุวัตรมีวิภูจักรของมันเพราะในไม่ช้าอิฐรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสก็กลับมายึดครองกรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่งอย่างสมภาคภูมิ

วิวาทะว่าด้วยอิฐที่ปูบาทวิถีมิได้มีเฉพาะแต่ประเด็นเรื่องรูปทรงเท่านั้น หากยังมีประเด็นเรื่องสีอื่นอีกด้วย ผู้บริหารกรุงเทพมหานครคนหนึ่งต้องการใช้อิฐในการขับความอึมครึมของกรุงเทพฯ จึงมีการเปลี่ยนแปลงสีอิฐที่ปูบาทวิถี แต่ความขัดแย้งในการเลือกสีเป็นไปอย่างรุนแรง จนต้องมีการใกล้เคียงและตกลงในหลักการว่า เขตการปกครองแต่ละเขตในกรุงเทพฯ จะใช้อิฐสีแตกต่างกันในการปูบาทวิถี เมื่อผมท่องเที่ยวไปในเขตพระนคร บาทวิถีสีองประกายสีแดงอันเจิดจ้า ครั้นย่างเข้าสู่เขตดุสิต กลับกลายเป็นสีเขียวอันสดใส และเมื่อเข้าสู่เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย แลดูเหลืองอร่ามดีนักหนา

เมื่อประชากรในเขตการปกครองใดเพิ่มพูนขึ้น ก็เกิด Balkanization ในเขตการปกครองนั้น กล่าวคือ มีการจัดตั้งเขตการปกครองใหม่ขึ้น โดยที่เขตการปกครองใหม่จะปูบาทวิถีด้วยอิฐสีเดิมมิได้ เพราะเป็นเรื่องขัดต่อหลักการ จึงต้องมีการรื้อบาทวิถีเพื่อปูอิฐสีใหม่

ในระหว่างที่กระแสอิฐานุวัตรถาโถมอย่างรุนแรงนี้ ประชาชนคนเดินบาทวิถีย่อมเดือดร้อนเป็นธรรมดา เพราะบางครั้งต้องกลายเป็นคนเดินถนน ซึ่งเสี่ยงต่อการประสบอุบัติเหตุ แต่เมื่อกระบวนการปูอิฐสีเสร็จสิ้นลง กรุงเทพฯแลดูสดใส บริษัทผู้ผลิตอิฐไม่ลังเลที่จะโฆษณาว่า ผลผลิตของตนนำไปใช้ในเขตการปกครองใดบ้าง

สีอื่นของบาทวิถีมีส่วนดึงดูดนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศ รายงานการวิจัยชิ้นหนึ่งพบว่า นักท่องเที่ยวชาวฮ่องกงชอบอิฐสีแดงของเขตพระนคร นักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นชอบอิฐสีแสดของเขตสัมพันธวงศ์ สภาเขตบางเขตมีการอภิปรายกันว่า ควรจะเปลี่ยนเป็นอิฐสีดำเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวจากรวันดาตีหรือไม่

ด้วยเหตุที่โบราณสถานและโบราณวัตถุหมดมนต์ขลังในการดึงดูดนักท่องเที่ยว โดยที่อิฐแบบบาทวิถีเข้ามามีอิทธิพลแทน กระแสอิฐานุวัตรจึงแผ่ขยายจากกรุงเทพฯ ไปสู่ กัวลาลัมเปอร์และสิงคโปร์ ในเวลาต่อมาไม่นานนัก จำนวนนักท่องเที่ยวของโลกกระจุกอยู่ในเอเชียอาคเนย์เพื่อชมอิฐ ประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจเกรงกลัวการเสียดุลการท่องเที่ยวพากันนำเข้ากระแสอิฐานุวัตร การเปลี่ยนแปลงอิฐที่ปูบาทวิถีเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในโตเกียว นิวยอร์ก ปารีส และลอนดอน นักเศรษฐศาสตร์เริ่มยอมรับว่า อิฐเป็นจักรกลสำคัญของการเติบโตทางเศรษฐกิจ

ไม่เพียงแต่ชาวต่างประเทศเท่านั้นที่แห่แหนมาชมบาทวิถีในกรุงเทพฯ ประชาชนในต่างจังหวัดก็เข้ามาท่องเที่ยวด้วย บางคนทนความแออัดของแสงสีบาทวิถีไม่ได้ ก็ตัดสินใจย้ายถิ่นเข้ากรุงเทพฯ ซึ่งยังผลให้ความแออัดมีมากขึ้น ด้วยเหตุที่กรุงเทพมหานครดำเนินนโยบายบาทวิถีด้วยความลำเอียง บาทวิถีในบริเวณชุมชนแออัดไม่มีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นเวลากว่าสามทศวรรษ ยิ่งในบริเวณบาทวิถีที่ราษฎรผู้ยากไร้อาศัยหลับนอนด้วยแล้ว ไม่เคยพบพานกระบวนการอิฐานุวัตรเลย เสียงเรียกร้องความเป็นธรรมเกี่ยวกับบาทวิถีจึงดังขรม

เพื่อลดความแออัดของกรุงเทพฯ รัฐบาลจึงมีนโยบายกระจายกระแสอิฐานุวัตรสู่ส่วนภูมิภาค จังหวัดใหญ่เริ่มรื้อบาทวิถีเพื่อปูอิฐใหม่ ในการประชุมผู้ว่าราชการจังหวัดทั่วประเทศ ปลัดกระทรวงมหาดไทยไม่ลืมเงื่อนไขประโยคทองที่ว่า ‘อิฐไทยนำชาติเจริญ’ ในเวลาต่อมา มีการปลุกฝังความคิดว่า ผู้ที่ต่อต้านอิฐเป็นผู้ทำลายความมั่นคงแห่งชาติ พ.ร.บ. ป้องกันและปราบปรามผู้ก่อการร้ายต่อกระแสอิฐานุวัตร พ.ศ. 2543 มีบทลงโทษรุนแรงกว่าคดีคอมมิวนิสต์

รายงานวิจัยล่าสุดพบว่า รายได้ของผู้บริหารกรุงเทพมหานครและพนักงานฝ่ายปกครองบางคนมีสหสัมพันธ์อย่างสูงกับรายได้ของนายทุนอิฐ คนเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นผู้สนับสนุนกระแสอิฐานุวัตร ความร่ำรวยของนายทุนอิฐมีผลเชื่อมโยงถึงฐานะทางเศรษฐกิจของพนักงานฝ่ายปกครอง

บัดนี้ กรุงเทพฯกลายเป็นเมืองของคนขายอิฐ โดยคนขายอิฐ และเพื่อคนขายอิฐ ในไม่ช้าเมืองไทยทั้งประเทศจะเจริญรอยตามกรุงเทพฯ